

Kamila STANEK

Szkoła Języków Wschodnich, Wydział Orientalistyczny, Uniwersytet Warszawski, Warszawa

LITOŚĆ PO TURECKU, CZYLI WZORZEC KULTUROWY ZAWARTY W JĘZYKU

Streszczenie. Prezentacja dotyczy wprowadzania elementów kultury w trakcie nauczania języka obcego. Prowadzenie lektoratu nie powinno i nie może ograniczać się do przekazywania leksyki, czy syntaktyki danego języka. Celem zajęć jest umożliwienie i usprawnienie komunikacji, która nie jest możliwa bez znajomości podstawowych wróców zachowań obowiązujących w społeczności posługującej się danym językiem. Zaznajamianie z kulturą przedstawione zostanie na przykładzie wprowadzania przysłów i frazeologizmów dotyczących uczucia litości w języku tureckim. Prezentowane w trakcie zajęć przysłowia i związki frazeologiczne służą wzbogacaniu słownictwa, utrwalaniu struktur gramatycznych, jak i komentowaniu treści kulturowych, społecznych czy historycznych.

Leksyka danego języka, ilość związków frazeologicznych, idiomów, przysłów, czy porównań dotyczących konkretnego zjawiska pozajęzykowego świadczy o jego ważności/nieważności w danej kulturze posługującej się konkretnym językiem. Występowanie frazeologizmów/ przysłów o takim samym znaczeniu w kilku językach, nawet ze sobą niespokrewnionych, pozwala wysnuć tezę o uniwersalności zjawiska, uczucia, cechy, ich ponadpaństwowości, ponadnarodowości, natomiast różnica polega na sposobie wyrażania i ich opisywania.

Wzorce kulturowe utwalone są w języku danego społeczeństwa o czym świadczy nie tylko leksyka, ale też występowanie określonych trybów, stosowanie różnych stylów wypowiedzi, literatura piękna utwalająca określone wzorce zachowań.

Postaram się wykazać jak omawiając kolejne tematy można wprowadzić dygresje dotyczące kultury, które same w sobie mogłyby stanowić odrębne zajęcia. Oraz jak jedno słowo, czy wyrażenie może stać się przyczynkiem do pogłębienia rozważań dotyczących historii, kultury, czy życia codziennego danej zbiorowości.

W niniejszym opracowaniu skoncentruję się na najmniejszych tekstach literackich, w których uwidaczniają się postawy wobec otaczającego nas świata, czyli przysłowia. Przysłowia stanowią bardzo dobry materiał nie tylko leksykalny, ale także gramatyczny i przede wszystkim pozwalają odkryć istotę rozumienia świata i zasady postępowania zgodne z moralnością społeczeństwa posługującego się danym językiem. Te krótkie, czasem wierszowane zdania zawierają wiele informacji dotyczących opisu człowieka odznaczającego się konkretnymi cechami, sposobu myślenia, zachowania, opisu postawy. Z drugiej strony to jedne z najstarszych, przekazywanych ustnie a następnie spisanych, treści odwołujących się do moralności społeczeństwa. Fakt, że przetrwały one wieki i nadal umieszczane są we współcześnie wydawanych słownikach świadczy o ich ponadczasowości i aktualności, tak pod względem językowym (choć zdarza się, że dane słowo występuje jedynie w danym zwrocie) jak i pod względem przesłania, które niosą.

Moim zdaniem nie jest możliwe poprawne posługiwanie się jakimkolwiek językiem obcym bez poznania, choćby w ograniczonej formie zasad jakimi kieruje się społeczność używająca danego języka. Wprowadzenie na zajęciach przysłów, zwrotów i wyrażen to nie tylko doprowadzenie do płynniejszej komunikacji, ale także przyczynek do lepszego rozumienia rozmówcy, dzięki uzmysłowieniu sobie odwołań do kultury, odróżnianiu kontekstów, zrozumieniu metafor.

W każdym języku uczucia są tematem wielu przysłów. Możliwość zapoznania się ze sposobem myślenia i postrzegania świata przedstawię na przykładzie analizy jednego z uczuć, a mianowicie *litości*. W trakcie zajęć przysłowia i zwroty wchodzące w zakres tej prezentacji przekazuję w zależności od tematu, jaki omawiam w danym momencie. Jak wykażę poniżej, każdy ze zwrotów może stanowić zarówno odrębny temat jak i być jedynie dygresją lub też może wymagać dalszego omówienia i nawiązania do kwestii kulturowych, modelu zachowań, stosunku do świata, historii, czy historii języka.

Dobór słownictwa, stosowanie konwencjonalnych metafor, intonacja, oraz kontekst użycia umożliwia podzielenie się z innymi swoimi emocjami, myślami, przeżyciami. Zapoznanie z nimi osób posługujących się innym językiem wymaga omówienia lub znalezienia odpowiedników.

Jako materiał mogący ukazać tę problematykę wybrałam zwroty dotyczące uczucia *litości*, gdyż wbrew istniejącemu stereotypowi, jaki odnosi się często do Turków dzikiego, strasznego wojownika, uczucie *litości* nie jest obce kulturze tureckiej. Należy jednak zadać sobie pytanie, czy osoba spoza naszego kręgu kulturowego mówiąc o *litości* ma to samo znaczenie na myśli, co jego rozmówca z Polski. Takie samo pytanie można zadać także w odniesieniu do konwersacji w obrębie jednego języka, w odniesieniu do osób o różnym wykształceniu; czy wszyscy mamy na myśli to samo, w momencie przytaczania określonych zwrotów. Rozpatrywanym tu zagadnieniem jest także kwestia jak dane uczucie i jego wyrażanie wpisuje się w ogół zachowań danej zbiorowości, jak egzystuje w języku i życiu codziennym, jak wpisuje się w etos danej zbiorowości.

Według definicji słownikowej

Litość - współczucie dla kogoś, żałowanie kogoś, chęć niesienia pomocy komuś.¹

Litość to 1) żal nad kimś lub współczucie dla kogoś, kto znajduje się w bardzo trudnej sytuacji, np. jest biedny, chory lub cierpiący; 2) Jeśli ktoś mający władzę okazuje mu litość, to decyduje się nie karać go za winy.²

Litość - zmiłowanie, współczucie, ubolewanie, kondolencje; politowanie, miłosierdzie, sumienie, serce. Słowa opisujące osobę miłosierną to: szlachetny, samarytański, wspaniałomyślny, wielkoduszny; postępowanie zaś opisują synonimy: łączenie się w bólu, zmiłowanie, umiłowanie bliźniego; człowieczeństwo, ludzkość.

Przeciwieństwem w/w jest: okrucieństwo, okrutność, zwierzęcość, zwyrodniałość, rozbestwienie, zezwierzęcenie, bezdusność, brak zrozumienia. Człowiek odznaczający się okrucieństwem zachowuje się: nieuprzejmie, cierpko, zgryźliwie, kąśliwie, uszczypliwie, jadowicie, nielitościwie, drwiąco, sarkastycznie, z przekąsem, szyderczo, gniewnie, swarliwie, kłótliwie, obraźliwie³. Synonimem *litości* jest miłosierdzie definiowane jako - dobroć lub uczucie *litości* okazane komuś cierpiącemu lub będącemu w potrzebie. Miłosierdzie - *litość*, współczucie wiążące się na ogół z niesieniem pomocy, z ofiarnością; dobroczynność, filantropia.

W języku tureckim mamy do czynienia z poniższymi definicjami:

*insaf - acımaya, duyunca ya da mantığa dayalı adalet duygusu*⁴

litość - uczucie sprawiedliwości opierające się na logicznym myśleniu/ logice lub sumieniu oraz współczuciu.

*Merhamet - bir kimsenin ya da bir başka canlının karışlaştığı kötü durumdan duyulan üzüntü, acıma.*⁵

¹ Domowy popularny słownik języka polskiego, pod red. Prof. Bogusława Dunaja, Wydawnictwo WILGA, Warszawa 1999, s. 238

² Inny słownik języka polskiego, red. Mirosław Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 772

³ Słownik synonimów polskich pod red. naukową Zofii Kurzowej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003

⁴ Püsküllüoğlu Ali, Arkadaş Türkçe Sözlüğü, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2000

Miłosierdzie/ litość - żal/ smutek/współczucie odczuwane w wyniku czyjegoś złego położenia (człowieka, lub innej żywej istoty), współczucie/ (współ)cierpienie.

Osoba miłosierna to człowiek *merhametli - acıması olan, merhamet eden* - osoba będąca współczującą, odczuwająca współczucie, lub *insafli - acıma ve adalet duygusunu yitirmemiş olan, duyuncu bulunan*; osoba, która nie zatraciła/ nie zniszczyła poczucia sprawiedliwości i współodczuwania, okazywania współczucia innym; osoba posiadająca sumienie.

Należy również porównać definicje sumienia występujące w obu językach.

Sumienie to indywidualna, psychiczna zdolność oceniania i odczuwania czegoś w kategoriach dobra i zła.

W języku tureckim zaś:

Duyunç - 1) kişinin kendi eylemlerini ve niyetlerini töre, ahlak yönünden iyiyi da kötü bulmasını ve bulunma birlikte, doğruyu ve iyiyi yapmasını sağlayan ve bu işleri kovuşturan duygu, iç evren, vicdan; 2) insanın, ahlak değerini üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapma yetisi, gücü, törel bilinç.

Sumienie - 1) wewnątrz wszechświata; sumienie - uczucie śledzące/ nadzorujące postępowanie zapewniające czynienie dobra i prawidłowe postępowanie, odróżnianie dobra od zła zgodnie z zasadami moralnymi, zwyczaj postępowania i zamiary danego człowieka;

2) sumienie społeczne/ świadomość społeczna, zdolność człowieka do osądzania bezpośrenio i w samym sobie wartości moralnych.

Kolejnym istotnym dla zrozumienia poniższych frazeologizmów słowem jest *aman*, występujące w prośbach o litość, o zmiłowanie. *Aman* to wykrzyknik używany w celu wyrażenia prośby, czy błagania w obliczu niebezpieczeństwa. *Aman - güç, tehlikeli bir durumda, yardım isteğini anlatır.*

Na uwagę zasługuje fakt, że w języku polskim definicja słowa *litość* obejmuje zarówno współczucie, jak i zmiłowanie, natomiast wyraźnie rozróżnia się te dwa znaczenia w języku tureckim. *Merhamet* to *litość* w znaczeniu współczucia; natomiast *insaf* to zarówno postępowanie współczujące, zgodne z własnym sumieniem jak i zgodne z uznawaną sprawiedliwością/ prawem. *Merhamet* odpowiada więc bardziej polskiemu współczuciu, zaś *insaf litości*, w której wyróżnia się dwa znaczenia, miłosierdzia i okazania łaski, choć nie jest to ujęte w definicji. Postępowanie zgodne z sumieniem sugeruje wyrozumiałość więc także i łaskawe, „z przymrożeniem oka” traktowanie i ocenianie innych.

W języku polskim słowo łaska ma wiele znaczeń, tylko dwa z nich bliskie są tureckiemu *aman*, a mianowicie: zniesienie wydanego na kogoś wyroku i uwolnienie go od kary, oraz zdanie się na czyjąś łaskę w znaczeniu: dobrowolnego powierzenia komuś swojego życia.

Większość przedstawionych poniżej przysłów choć nie zawiera żadnego z tych słów, to jednak w znaczeniu odwołuje się do odczuwania współczucia, zlitowania się nad kimś, okazania łaski.

W języku tureckim ważność uczucia litości wyrażana jest za pomocą przysłówia:

İslam'ın şartı beş, altıncısı insaf demişler. - İslam dininin beş temel direği vardır. (Kelime-i şahadet, namaz, oruç, zekat, hac). Eğer altıncısı olsaydı her halde "insaf" olurdu. "insaf", namaz, oruç gibi, İslam'ın temel direklerinden sayılmaya değer. - Istnieje pięć warunków/ podstaw Islamu, szóstym jest miłosierdzie - Islam posiada pięć podstawowych zasad (Wyznanie wiary, modlitwa, post, jałmużna, pielgrzymka do Mekki). Jeśli istniałaby szosta zasada to prawdopodobnie byłoby nią miłosierdzie, które na równi z postem, czy modlitwą jest godne do wliczenia w poczet podstawowych zasad Islamu.

Zarówno sam zwrot, jak i jego tłumaczenie użycia zawiera wiele odwołań do Boga i wiary, co wskazuje na silną pozycję tychże w życiu społeczeństwa tureckiego. Już samo zdefiniowanie litości w tym przysłowiu wymaga omówienia. Wprowadzenie dotyczy tu

⁵ Türkçe Sözlük, t.II, Dil Derneği, Ankara 1999, s.930

głównie stwierdzenia, że znaczną większość społeczeństwa tureckiego stanowią muzułmanie a zasady życia społecznego wyznaczane są nie tylko przez przepisy prawne, ale także prawo zwyczajowe, które w dużej mierze zdominowane jest właśnie przez religię. U podstaw islamu leży pięć podstawowych zasad, które musi spełnić każdy wierzący muzułmanin; a mianowicie: wyznanie wiary, modlitwa, post w okresie miesiąca Ramazan, jałmużna oraz w miarę możliwości odbycie pielgrzymki do Mekki. Odpowiednie przysłowia polskie także zawierają odwołanie do Boga: *Chcesz się dostać do nieba, nie żałuj biednym kęsa chleba. Kto ubogiemu daje jałmużnę, temu niebo bywa dłużne*. Świadczy to o podobnym, jeśli nie identycznym podjęciu do rozumienia uczucia *litości*, tzn. jest to uczucie przynależne osobom wierzącym, postępującym zgodnie z zasadami religii, które to zasady, w tym przypadku są tożsame w chrześcijaństwie i islamie.

Przysłowie to może zostać wprowadzone na zajęciach dotyczących świąt, obchodów świąt religijnych w Polsce i w Turcji wraz z przedstawieniem słownictwa związanego z wyznawaniem wiary.

Osoba miłosierna opisywana jest za pomocą poniższych zwrotów:

karıncayı bile incitmemek/ ezmemek - çok merhametli, ince ve duygulu olmak - nie skrzywdzić nawet mrówki/ nie zgnieść - być miłosiernym, delikatnym i uczuciowym

Odpowiedniki w języku polskim: *Nawet muchy by nie skrzywdził/ nie zabił. I kotu krzywdy by nie zrobił.*

pek yürekli - o czystym, dobrym sercu.

W języku polskim możemy użyć słów: wielkoduszny, wspaniałomyślny szlachetny, miłosierny, litościwy, uczynny, skory do poświęceń, nie szcędzący, nie żałujący, hojny, szczodry, szcudrośliwy, dobrotliwy, poczciwy, gołębiego serca, czuły.

W języku polskim istnieją też przysłowia dotyczące osoby litościwej:

Łakomy wszystko bierze miechem, a litościwy dzieli się orzechem.

Litość dobrych ludzi przymiot.

W języku tureckim opis osoby bezlitosnej znajdujemy w zwrotach:

kati yürekli/ taş yürekli - acıması olmayan; acıklı şeylerden üzüntü duymayan – zatwardzały/ o sercu z kamienia - nie współczujący, nie odczuwający smutku wobec wzbudzających żal/ smutek spraw

İmanı yok! - 1) *İnsafsız! Be merhametsiz, zalim!*, 2) *Kahrolası!* - Bezduszny! 1) Nielitościwy! Bez miłosierdzia, okrutny!, 2) Niech zginie/ przepadnie!

Niemiłosierny, nielitościwy, małoduszny, małostkowy, nieczuły, nieubłagany, nieprzejednany, nieprześlągany, bezwzględny, niewzruszony.

Powyższe zwroty dotyczące osoby miłosiernej i bezlitosnej wyraźnie ukazują, że uczucia te i osoby je odczuwające postrzegane są podobnie zarówno w kulturze tureckiej jak i polskiej. Na uwagę zasługuje także fakt, że odpowiedniki te są prawie identyczne: *karıncayı bile incitmemek* - *Nawet muchy by nie skrzywdził/ nie zabił*; *kati yürekli/ taş yürekli* - *ktoś ma serce z kamienia* (mrówka - mucha; serce z kamienia; nielitościwy), a zrozumienie w tym przypadku sprowadza się do opanowania tureckiej leksyki, gdyż przekazywane treści są identyczne.

Wymienione zwroty i przysłowia mogą zostać wprowadzone w trakcie omawiania tematu dotyczące charakteru człowieka, opisu stereotypowego Turka, czy Polaka.

Zwroty opisujące prośbę o litość to:

Ayağına kapanmak - Açalırcasına yalvarmak

Paść do nóg - Poniżać się, błagać.

El etek (ayak) öpmek - Bir işi yaptırmak için şuna buna çok yalvarmak.

Całować ręce i spódnicę (stopy) - Błagać wszystkich/ kogo popadnie by załatwić sprawę.

Eline ayağına düşmek - Ayaklarına kapanıp bir dilekte bulunmak

Paść do rąk i nóg - Prosić o coś padając do stóp.

eyvallah etmemek - birinden yardım isteğinde bulunmamak; boyun eğmemek; kimsenin minneti altına girmemek

nikogo o nic nie prosić, nie ugiąć się/ nie poniżyć przed nikim, nikomu nic nie zawdzięczać.

Odpowiedniki w języku polskim: *Zginać to zginać, aby w poczciwości. Lepiej kark skręcić, niż kark zgiąć.*

Opis sytuacji, w której człowiek prosi o wybaczenie, pomoc, litość, miłosierdzie staje się punktem wyjścia do szukania innych podobieństw w opisie zachowania jednostki należącej do odrębnego kręgu kulturowego. Z przytoczonych przysłów wynika, że postępowanie Turków nie odbiega od znanych nam polskich zachowań i reakcji: *Ayağına kapanmak - El etek (ayak) öpmek - Eline ayağına düşmek - Padać komuś do nóg.*

W sytuacji wymagającej zwrócenia się z prośbą o litość, czy okazanie łaski ważne jest poczucie własnej godności o czym świadczą posłki odpowiedniki „tureckiego” zachowania: *eyvallah etmemek - Zginać to zginać, aby w poczciwości. Lepiej kark skręcić, niż kark zgiąć.*

Postępowanie w sytuacjach „wymagających” okazania litości ilustrują przysłowia:

Aman diyene kılıç kalkmaz.- Kişi, mertliğine sığınıp teslim olan düşmanın canına kıymamalıdır.

Nie podnosi się miecza na błagającego (o litość) - Mężny człowiek/ honorowy nie powinien ranić nawet wroga, który się mu poddaje.

Odpowiedniki w języku polskim: *Mścić się nad pokonanym rzecz niemęska.*

Eğilen baş kesilmez - Kusurunu anlayıp özür dileyen ve büyüklüğünüze sığınan kişi affedilmelidir.

Pochylonej głowy się nie ścina - Należy wybaczyć osobie, która przeprasza przyznawszy się do błędów i odwołuje się do naszej wielkoduszności.

Odpowiedniki w języku polskim: *Łagodnością więcej wskórasz, niż surowością. Ludzkością więcej wskórasz.*

İş amana binince kavga uzamaz - Kavga edenlerden biri aman dilerse artık çekişme kalmaz.

Gdy sprawa oprze się o prośbę, o litość to kłótnia się kończy. - Jeśli jedna z kłócących się osób przeprosi/ poprosi o wybaczenie nie ma powodu do przeciągania kłótni.

Kaçanı kovmazlar (kovalamazlar), yıkılanı vurmazlar. - Düşman kaçarsa yenilgiyi kabul etmiş demektir. Onu kovalayıp ezmeye çalışmak mertliğe yakışmaz. Yıkılanı, güçsüz olduğunu göstereni vurmak da böyle.

Nie przepędza się uciekającego, nie bije się pokonanego/ leżącego - Jeśli wróg ucieka oznacza to, że uznał się za pokonanego. Pogoń za nim i usiłowanie zniszczenia nie przystoi szlachetnym. Tak samo nie przystoi bicie/ dobijanie osób pokazujących swa słabość i klęskę.

Odpowiedniki w języku polskim: *Móc szkodzić, a nie szkodzić to największa chwata. Nie kopie się leżącego.*

Przysłowia opisujące postępowanie człowieka dumnego i znającego swoją wartość także stanowią część wspólną polskiego i tureckiego słownictwa i wzorców zachowań. Potępiana jest zemsta i brak okazania litości osobie uznającej się za pokonaną, a także osobie bezbronnej: *Aman diyene kılıç kalkmaz./ Eğilen baş kesilmez./ Kaçanı kovmazlar (kovalamazlar), yıkılanı vurmazlar - Mścić się nad pokonanym rzecz niemęska./ Móc szkodzić, a nie szkodzić to największa chwata. - Nie kopie się leżącego.*

Z okazaniem listości wiążą się okoliczności, w których dochodzi do takiego właśnie zachowania. Może to być pole bitwy, a temat walki, potyczki, czy wojny może zainicjować omówienie innych cech, jak odwaga, nieustraszonosc. Jest też okazją do wspomnienia ważniejszych osiągnięć wojennych Turków, które ukształtowały dzisiejsze społeczeństwo tureckie i jego samopostrzeganie. Ważne jest też omówienie roli armii i wojska w tej społeczności, która znana jest z bojowości, natomiast mniej jest znana z zachowania kodeksu honorowego w czasie walki.

Warto zaprezentować też przysłowia związane z odczuwaniem litości stanowiące rady:

Merhametten maraz doğar - Merhametli olmak güzel bir erdemdir. Güç durumdaki insanlara yardım etmemiz gerekir. Zor durumda kalan bir kimseye acıyıp iyilik eden bir kimseye yardım edilen kişi tarafından bazen zarar verebilir. Merhametimiz yüzünden başımız derde girebilir. Ancak ceza verilmesi gerekenleri cezalandırmak gerekir, yoksa daha kötü işler yaparak ve çevreye zarar verirler. Kişi kendisine yardım eden insanlara karşı daima teşekkür etmeli, saygı duymalıdır. İyiliğe kötülüğe karşılık vermek insanlığa yakışmaz ve çok alçakça bir davranış olur.

Z litości/ miłosierdzia/ współczucia czasem może wyniknąć problem - Bycie litościwym to piękna cecha/ cnota. Należy pomagać ludziom znajdującym się w trudnej sytuacji. Czasami pomoc prowadzi ku dobremu, czasem zaś może przynieść szkodę. Z powodu naszej litości/ miłosierdzia/ współczucia sami możemy mieć problemy. Należy karać tych, którzy na to zasługują tak, by uchronić siebie i innych przed szkodami, które mogą wyrządzić. Zaś osoba, która uzyskała pomoc/ wsparcie winna jest okazać wdzięczność i szacunek swym dobroczyńcom. Odpłacanie złem za dobro nie przystoi człowiekowi i jest zachowaniem poniżającym.

Przestrogi i rady jak należy postępować odwołują się zarówno do życia jednostki, jak i do życia społecznego. Także tutaj odnajdujemy zarówno tureckie, jak i polskie przysłowia dotyczące takiego samego postrzegania „moralności” litości: *Merhametten maraz doğar - Jednego to wspomozesz datkiem, zaś drugiego zepsujesz.*

Kolejne przestrogi zawarte są w przysłowiach:

Alma mazlumun ahını, çikar aheste aheste - acımasız davranarak, eziyet ederek, cefa çektirerek kimsenin ahını alma, senin de aynı duruma düşeceğin günler gelir.

Nie ściągaj na siebie złorzeczeń ciemionych/ uciśnionych/ zniewolonych, spełnia się w swoim czasie - nie narażaj się na złorzeczenia nielitościwym postępowaniem, wyrządzaniem krzywdy i cierpienia, także i ty możesz znaleźć się w takim położeniu.

Odpowiedniki w języku polskim: *Cudza krzywda chleba nie da. Cudza krzywda nikomu na dobre nie wyjdzie. Krzywda ludzka bokiem wychodzi. Krzywdą ludzką nikt się nie wzbogaci. Krzywdę czynić gorsza rzecz, niż ją znosić. Łatwiej krzywdzić, niż cierpieć. Nie utyje, kto cudzą krzywdą żyje. Lepiej jest sto łez otrzeć niż jedną wycisnąć.*

Mazlumun ahi, indirir şahı - devleti yönetenlerin halkı ezmeye ne hakkı ne de yetkisi vardır, bu gibi aymazlar toplumsal patlamalara yol açarlar, sonuçta kendileri de yok olur giderler.

Skargi krzywdzonych zdetronizują szacha - Nikt z rządzących nie ma prawa, ani upoważnienia, by uciskać naród. Takie postępowanie przyczyni się jedynie do rozruchów społecznych, a ciemieźcy odejdą w zapomnienie.

Odpowiedniki w języku polskim: *Gdzie gwałt panuje, tam rząd ustępuje. Zwyciężywszy mocnego, poległ od słabego. Niech się dobrze zbroi, kogo się lud boi. Im kto na wyższym miejscu siedzi, tym bliższy upadku bywa.*

Mazlumun ahi yerde kalmaz - Ezilen bir kimsenin, kendisine acımasız davranana karşı inlemekten başka bir şey elinden gelmez, eğer, yukarda Tanrı varsa, onun beddualarını duyar, o acımasız kişi devletin başı bile olsa cezalandırır, belasını verir.

Skargi/ złorzeczenia ciemionego nie pozostają na ziemi - Osoba uciskana nie może zrobić nic poza narzekaniem i przeklinaniem. Jeśli Bóg istnieje, to słysząc te przekleństwa ukarze ciemieźcę, nawet jeśli jest on głową państwa, odcierpi swoje.

Odpowiedniki w języku polskim: *Pan Bóg nie rychliwy, ale sprawiedliwy. Choć się kara wlecze, zbrodnia przed nią nie uciecze. Kara za występkiem chodzi. Miłosierdzia niegodzien, kto go nikomu nie pokazał. Kto innym szkodzi, niech się na szkodę gotuje. niesprawiedliwych krótka radość. Sama niecnota każdego skarże.*

Przysłowia te nawiązują do historycznych uwarunkowań ciemnienia i wyzysku, do niesprawiedliwych rządów, które mogą wywołać zamęt w społeczeństwie. Przysłowia tureckie opisują wprawdzie sytuację z okresu panowania sultańskiego, ale nie straciły na aktualności, gdyż ich przesłanie jest ponadczasowe: *Mazlumun ahi, indirir şahı - Gdzie gwałt panuje, tam rząd ustępuje. - Niech się dobrze zbroi, kogo się lud boi.*

W obu językach odnajdujemy wyraźne wskazanie, by postępować sprawiedliwie nikomu nie czynić krzywdy i zachowywać się tak, by nie dawać powodu do złorzeczenia. Ponownie mamy do czynienia z odwołaniem do Boga, który nie pozwoli, by na tym świecie niesprawiedliwość i krzywda pozostały bez zadośćuczynienia: *Mazlumun ahi yerde kalmaş - Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste - Pan Bóg nie rychliwy, ale sprawiedliwy.- Choć się kara wlecze, zbrodnia przed nią nie uciecze. - Cudza krzywda nikomu na dobre nie wyjdzie.*

Powyższe przysłowia i zwroty mogą wywołać temat poboczny tj. zarys historii Turcji.

Oprócz możliwości poznania danego uczucia, opisu osoby odczuwającej, jej postępowania i wskazówek wzorowego postępowania wpisanego w etos życia danej społeczności przysłowia spełniają także inną funkcję, ważną z punktu widzenia nauczania języka. Większość przysłów pisanych jest z użyciem określonego czasu, a zatem ich poznanie przyczynia się do utrwalenia zarówno struktury gramatycznej jak i opanowania poszczególnych form zgodnie z zasadami gramatycznymi. (Prawdy ogólne, zwyczajowo wykonywane czynności oraz „niezmienniki” przeważnie wyrażane są w języku tureckim za pomocą czasu *geniş zaman*).

Wzorce kulturowe zakorzenione są najmocniej w przysłowiach, zwrotach, czy wyrażeniach. Ich powstanie i przetrwanie w języku do dnia dzisiejszego świadczy o ich ważności dla danego społeczeństwa. Pomimo upływu czasu, rozwoju technologii, postępu technicznego, wzbogacania słownictwa wyrazami pochodzenia obcego i przepływu ogromnej ilości informacji na każdej płaszczyźnie życia, zachowały one swe miejsce w języku. Są nadal stosowane w mowie potocznej, nadal są aktualne. Prawdy w nich zawarte stanowią wzorzec prawidłowego postępowania. Opisują człowieka i jego postępowanie w określonych sytuacjach. Występują w języku jako element porównań, stają się puentą różnych rozważań, pozwalają uniknąć powiedzenia czegoś wprost. Przysłowia urozmaicają i wzbogacają naszą wypowiedź, świadcząc o dobrej znajomości nie tylko języka ale i uwarunkowań kulturowych. Stanowią także punkt odniesienia w dokonywaniu charakterystyki i oceny współcześnie żyjącego i postępującego w określony sposób człowieka.

W celu doprowadzenia do pełnego zrozumienia i komunikacji nie sposób ograniczyć się jedynie do przekazania zasobu słownictwa i zasad łączenia słów, równie ważne okazuje się zrozumienie przyjętych przez społeczność zasad postępowania w danej sytuacji, co można, a co należy odpowiedzieć w określonej sytuacji. Ale żeby taka sytuacja miała miejsce niezbędna jest choćby podstawowa wiedza o stylu życia i zasadach panujących w danym społeczeństwie posługującym się konkretnym językiem.

Przysłowia są zbiorem większości zasad moralnych, ponadto łatwo się zapamiętują. Staram się, by na zajęciach pojawiały się możliwie jak najczęściej, nie koniecznie jako temat główny, ale przy okazji skojarzeń wyłaniających się w trakcie prowadzenia zajęć. Innym niemniej ważnym zagadnieniem są zwroty grzecznościowe. Zagadnienie to omawiałam na Wrocławskiej konferencji także poświęconej nauczaniu języków obcych - Wrocław 2007; „Rola akademickich ośrodków nauczania języków obcych...”.

Literatura:

1. Akpınar Şenay, *Türk Atasözlerinden Seçmeler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2006

2. Aksoy Ömer Aksım; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp, Kitapevi Yayın, İstanbul 1988
3. Aksoy Ömer Aksım; *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 279/331*, Ankara 2004
4. Berner, J., *Mądrej głowie dość...przysłowie*, Oficyna Wydawnicza Stopka, Łomża 1992
5. *Domowy popularny słownik języka polskiego*, pod red. Prof. Bogusława Dunaja, Wydawnictwo WILGA, Warszawa 1999
6. *Inny Słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
7. *Mały słownik języka polskiego* pod red. Stanisława Skorupki, PWN 1969
8. Masłowscy Danuta i Włodzimierz, *Księga Przysłów Polskich*, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2000
9. Masłowscy Danuta i Włodzimierz, *Przysłowia polskie*, Wydawnictwo Videograf Edukacja sp. z o. o., Katowice 2003
10. Püsküllüoğlu Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2000
11. Saraçbaşı M. Ertuğrul, Minnetoğlu, İbrahim, *Örnekli ve Açıklamalı Türk atasözleri sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2002
12. *Słownik synonimów polskich* pod red. naukową Zofii Kurzowej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003
13. Sözer Vural, *Büyük söz dinleyenler için Atasözleri Sözlüğü*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2001
14. Świrko Stanisław, *Na wszystko jest przysłowie*. Popularny wybór przysłów polskich w układzie tematyczno-hasłowym, wybrał, opracował i opatrzył wstępem Świrko Stanisław, Wydawnictwo Poznańskie, 1975
15. *Türkçe Sözlük*, Dil Derneği, Ankara 1999

TURKISH MERCY – MODEL OF CULTURE CONTAINED IN LANGUAGE

Summary: This presentation concerns the introduction of elements of culture while teaching a foreign language. A language class should not be limited only to giving vocabulary and syntatics related to the concrete language. The aim of language classes is to enable and streamline communication which is impossible without knowing the fundamental standards of behavior which are adopted in the community using that language. Such introduction to culture will be presented by showing how to introduce proverbs, phrases and expressions related to *mercy* in the Turkish language. Proverbs and phrases demonstrated in classes are to enrich vocabulary, to consolidate grammatical constructions and to discuss cultural, social and historical issues, as well.